

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

Верске институције, верске заједнице и верски обреди

У Османском царству живели су људи најразличитијих вера. Верност исламу подразумевала се и код султана и код елите, али једнако је важно било интегрисати у државу и поданике који нису били муслиманске вере. Осим тога, верска разноликост била је далеко израженија у југо-источној Европи него у блискоисточним или афричким покрајинама Османског царства.

У овом поглављу покушаћемо да објаснимо какву је улогу вера имала у животу народа у југоисточној Европи током османске владавине. У политичком смислу, вера је била пресудна: друштвена структура у Османском царству почивала је на подели на муслимане и немуслимане, а међу поданицима који нису били муслиманске вере било је православаца, Јевреја, Јермена, итд, и они су чинили милете, заједнице. Интересе и потребе ових заједница заступале су њихове верске институције. Православна црква одржавала је посебне односе с османским властима, али су и верски поглавари других вероисповести сарађивали с османском државом. Па ипак, за већину људи религија је мање била питање политике и институција, а више ствар вере и односа с богом. Верски обичаји били су у самом срцу свакодневице за велику већину људи, па смо за ово поглавље одабрали неке текстове који управо о томе говоре.

У већини текстова помиње се и веома контроверзно питање верске толеранције у Османском царству. Многи историчари инсистирају на томе да је Османско царство било муслиманска империја, те да су у њој хришћани тлачени по верском основу. Други историчари пак скрећу нам пажњу на то да су се у исто то време и по Европи водили верски ратови и да су нехришћани могли да бирају између покрштавања и исељавања, док су Османлије биле далеко толерантније, јер су дозвољавале својим поданицима хришћанима да задрже своју веру, и да су чак и избеглице друге вере примале раширених руку. Иако у оба ова става има понешто истине, они су ипак идеолошки обележени и јако поједностављују историјске чињенице. Текстови које наводимо на крају овог поглавља можда ће помоћи ученицима да схвате колико је заједнички живот толико различитих религија био комплексан, какве су биле размере дискриминације у југоисточној Европи, те да то ставе у шири, компаративни оквир.

IIIa. Муслимани

III-1. Натпис на порталу Сулејманове чамije у Цариграду (половина XVI века)

[Султан Сулејман] мио Богу, господар величанства и свемоћи, творац света, земље и власти, [султан Сулејман] који је његов роб, силан божанском снагом, калифа што Божју милост зрачи,
Он који испуњава наредбе Тајне књиге и спроводи њене одредбе у (свим) настањеним деловима земље,

Који је, уз помоћ свемогућег Бога и своје победоносне војске, освојио земље на истоку и на западу, господар светског царства, сенка Божја над свим народима, султан султана Арапа и Персијанаца, објављивач царских закона [*капун*], десети од османских хакана,
Султан, син султанов, султан Сулејман-хан, [...] Нека султанат његов потраје за сва времена!

Imber, стр. 75

❓ Објасни однос између Бога и османског владара. Да ли је владар (и многи владари који су тврдили да њихова власт потиче од Бога) био истински верник или је само покушавао да манипулише својим поданицима? Какву је улогу у том случају имала улема?

III-2. Димитрије Кантемир о муслиманским молитвама

Мухамед је наредио молитву пет пута у 24 сата, било у јавности, било у осами [...]

Кад се моле, они се веома брижљиво старају за четири ствари: 1. да се оперу; 2. да ове молитве изговоре у наложеном времену, јер ако их изговоре пре или после правог времена, сматрају да ће им молитве бити узалудне и да се неће допасти Богу; 3. да место на ком се моле буде чисто, а ако сумњају у његову чистоћу, онда под ноге морају да простру мали ћилим или свој огртач; 4. да се окрену према оси север-југ, коју они зову кибла [*kibla*], а за коју кажу да гледа ка храму у Меки. [...]

Кад се моле, они се поклоне неколико пута, клекну, дотакну тле челом, устану и моле се. [...]

У великим богомољама, џамијама, они своје место не уступају ником, па ни самом султану, већ свако остаје на месту које је првобитно заузео и нико га не дира. А пре но што се молитва заврши забрањено је да се изговори иједна реч или начини и најмањи покрет (мили Боже, колико су они у овом погледу побожнији од хришћана, и колико ревностије поштују Бога!), или да се пљуне или накашље, осим ако вас нужда притера, али и тада треба да пљунете у марамицу, јер они сматрају да је неприлично пљунути или усекнути се на чистом месту.

Петак. Петком, који се на језику Курана зове џума (а што значи окупљање или дан

сабора), после подневне молитве, у великим богомољама (које они зову султанским) проповедници држе веронаук два или три сата. Они објашњавају текст Курана, неку тему коју су претходно одабрали. Томе они додају лепе говоре, понекад моралистичке, већ у зависности од прилике, и украшене стилским фигурама, тропима и метафорама и другим реторичким средствима. У време мира додају неку реч о остварењу правде, о томе како се државна управа стара о својим поданицима, о Божјој милости и о осујећивању непријатеља, његовог напредовања и намера. А уколико су у рату, или уколико се рат управо спрема, султан проповедницима наложи да причају и чешће, да покажу народу и да га увере у то да се у рат против непријатеља креће по Божјој и Пророковој заповести, не за земаљска блага, не за некакву добит или славу и људску похвалу, већ само зарад ширења вере, за славу Божју и на корист читавог муслиманског народа, а и других.

Cantemir 1987, стр. 289-295

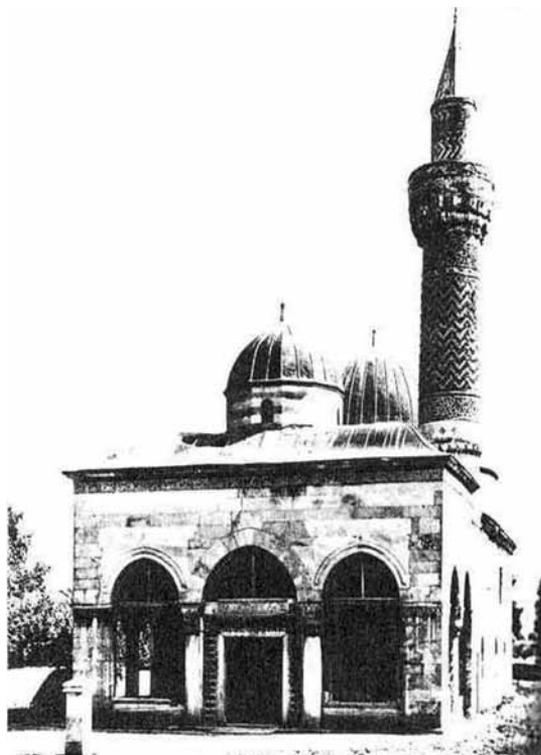
Овај исечак потиче из Кантемирове расправе о муслиманској вери, написане током избеглиштва у Русији (1711–1723), у којој он подробно излаже оно што зна о османском друштву, које је упознао током више од двадесет година живота у Цариграду пре 1710.

Којих су се правила муслимани морали придржавати током молитве? Пронађи један аргумент који говори у прилог томе да је заједница муслиманских верника [*umma*] демократска по својој природи.

Да ли је оправдано мешање политике у верску сферу? Наведи аргументе за и против. Да ли и у другим друштвима постоје примери за такво мешање? Да ли до њега долази и у друштву у ком ти живиш?

► **Сл. 11. Џамија у Изнику (Никеја) из XIV века**

Lewis, стр. 294

► **Сл. 12. Сулејманија (Сулејманова џамија) у Цариграду (1550–1557)**

Фотографија Хелене Филон

❓ Упореди ове две џамије. Да ниси имао/имала податке о времену у ком су настале, како би могао/могла да закључиш која је старија а која новија?

III-3. Како један муслиман објашњава везу између Бога и кише (1779)

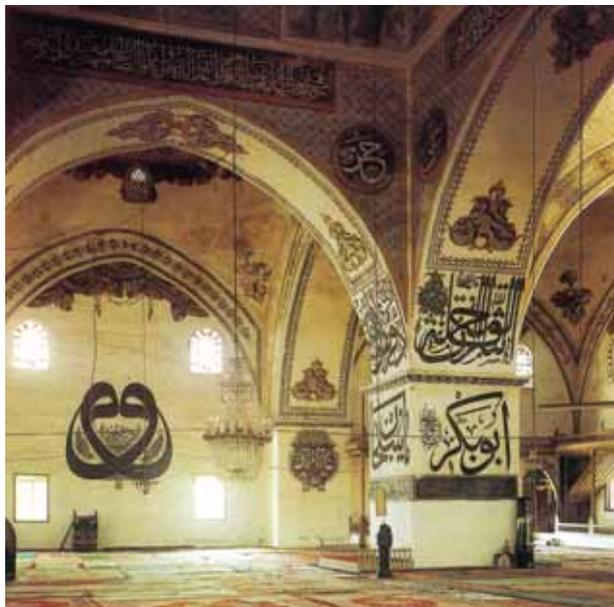
Кише није било три или четири месеца, па су се у свим џамијама у Сарајеву често држале дове, молитве за кишу. Али за све постоји неки разлог, јер Бог не мења своју одлуку, а узвишени свет духа повезан је с нашим. Ако киша падне, за то постоји други разлог, познат звездознанцима, па су молитве за кишу само знак покорности и служба Богу, а не главни разлог из ког киша пада. Јер кад би свака молитва била услышена, свет би пропао, а нама тајне не би биле обзнањиване. Али, кад се време кише приближи и неко се помоли, људи онда кажу да је он добар човек и да ће му молитва бити услышена. А ја, грешник и сиромах, чуо сам пре скоро месец дана од једног звездознанца да ће за месец дана, што значи сада, звезде стати тако да ће се 'двери отворити', то јест да ће киша пасти – и тако и би. И тако су онда неке незналице стале саме да изводе закључке, што није грешно, али није ни од неког значаја, јер биће како Бог хоће, а не што ми хоћемо или нећемо.

Башескија, стр. 235

🔑 Мула Мустафа Башескија (1731/1732–1809) провео је читав живот у Сарајеву. Био је имам и хатиб у Бозаци хаџи-Хасановој џамији, а касније је радио као писар (џатиб). Мула Мустафа је сачинио Хронику, одличан извор грађе о историји политичког и свакодневног живота у Сарајеву, Босни и суседним земљама. У овом тексту видимо да је Мустафа, у складу с интелектуалном климом у Европи XVIII века, био веома скептичан према раширеном сујеверју; међутим, та скептичност није га навела на то да посумња у Божју свемоћ.

❓ У шта заправо мула Мустафа Башескија верује? Да ли киша има природне или божанске узроке?

- Сл. 13. Орнаментални натписи из Курана у Старој џамији у Једрену (XV век)

Hegy, Zimanyi, сл. 90

- Сл. 13а. Хусеин-пашина џамија, саграђена 1569.

Касалица, стр. 76.

- Сл. 13б. Зидна декорација унутрашњости Хусеин-пашине џамије у Пљевљима

Касалица, стр. 77.

Хусеин-пашину џамију је 1569. године подигао Хусеин-паша Бољанић (умро око 1594). Рођен близу Пљеваља, био је босански, херцеговачки, мисирски (Египат) санџак-бег, као и везир Багдада. Џамија је била део његовог имања. Унутрашњост џамије, посебно шестоугаони михраб, богато је украшен флоралним и геометријским мотивима. Куран из 1571, ремек-дело исламске калиграфије, чува се у џамији.

- Сл. 14. Турска госпа на камили приликом ходочашћа у Меку

Hegy, Zimanyi, сл. 62

III-4. Муслиманска хетеродоксија – шале о бекташијама

Држао хоџа проповед у џамији и описивао Божју моћ и својства.

„Бог није ни на земљи ни на небу, није ни на десној ни на левој страни, није ни над морем ни у мору. Укратко, он се не показује у простору већ постоји само у срцу верником“, говорио је хоџа, на шта један бекташија не могаше више да се уздржи па рече: „О верници, молим вас да ме саслушате. Кад сам вам ја неки дан рекао да Бог није овде, ви сте ми рекли да сам постао неверник, а сад кад вам хоџа-ефендија каже да Бог не постоји, ви ни речи.“

Питали бекташију зашто је свет тако пун брда и долина, стена и планина, зашто није свуда раван и гладак, а бекташија на то одговори: „Па шта сте очекивали од нечег што је стварано само шест дана?“

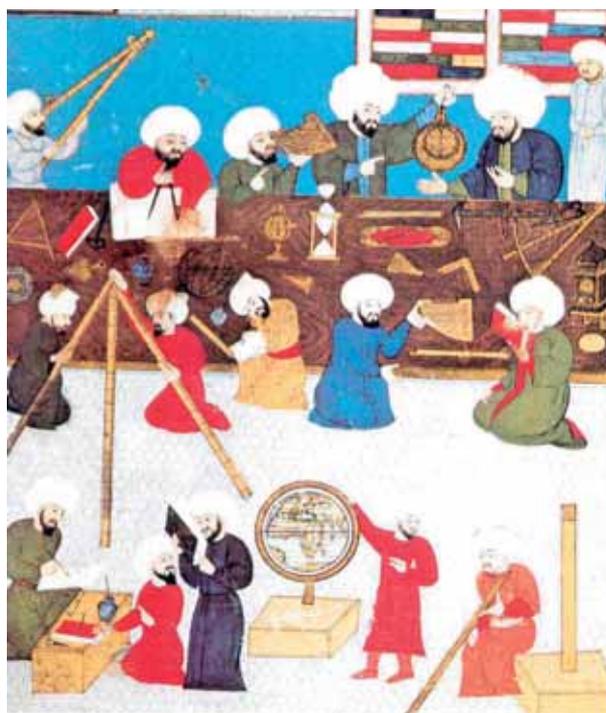
Dursun, стр. 78

Кључ Бекташије су основале верско братство и позивале се на узор хаџи-Бекташа Велија, чувеног мистика и дервиша из XIII века. Иако званично веома блиски османским властима и веома утицајни међу јаничарима, бекташије су биле поборници исламског мистицизма (суфизма), и понекад су били ближи шиитској него званичној сунитској вери Османског царства. Бекташије су гајиле и специфично непоштовање према друштвеној хијерархији, али и према раширеним обичајима и обредима – и све је то нашло израза у безбројним шалама у којима је главни јунак анонимни бекташија, баба (отац или, понекад, дед), једна од најзначајнијих фигура у турском хумору уопште. Као и иначе код усменог предања, шале о бекташијама тешко је тачно датирати, и оне сведоче о различитим слојевима народног памћења.

? Шта мислиш о овим шалама? Да ли су оне подстрекавале људе на побуну против верских институција, или су то просто релативно безазлене приче, вентил за појединце који се не слажу са званичном вером?

Да ли су ти познати и неки други видови хетеродоксије у југоисточној Европи? Да ли мистицизам може да постане субверзиван у односу на званичне верске институције?

► Сл. 15. Астрономска опсерваторија у Цариграду (око 1580)

Lewis, стр. 200

? Које научне инструменте препознајеш? Које од њих користимо и данас? Зашто су на слици приказани само мушкарци? Зашто сви до једног носе браду? Да ли је у питању мода, нешто типично за професију или неки друштвени симбол? Мислиш ли да се на то питање може дати коначан одговор, или то треба да припишемо уметничковој машти? Како ти изгледа карта која је приказана на овој слици?

► Сл. 16. Народни јунак Насрадин-хоџа

Hegy, Zimanyi, сл. 75

❓ Знаш ли неке приче о Насрадин-хоџи? Како је он приказан у тим анегдотама?

Да ли су приче о Насрадин-хоџи популарне и у твојој земљи? Када су приче о њему први пут објављене на твом језику? Питај другове или родбину шта знају о Насрадин-хоџи.

III.6. Хришћани

III-5. Избор Генадија Схоларија за првог православног патријарха после освајања Цариграда (1453)

Трећега дана пошто је наш град пао, султан је прославио победу уз велику радост и весеље [...]

Издао је наредбу да се изабере патријарх, онако како обичај и правила то налажу, пошто се наш патријарх упокојио нешто раније. Црквени великодостојници који су случајно били присутни и нешто мало припадника цркве и лаика одабраше Георгија Схоларија за патријарха и дадоше му име Генадије. [...] Наш обичај и традиционална церемонија налажу да хришћански цар дарује новог патријарха златним скиптром. Тако је овај нитков од султана покушао да се прикаже као цар нашега града и да опонаша наше хришћанске царе: позвао је Генадија на обед и разговор и дочекао га с великим почастима. Дуго су разговарали и султан му је дао свакојака обећања. Кад је дошло време да Генадије крене, султан му је дао онај драгоцени скиптар и замолио га да прихвати тај дар.

Melissenos, стр. 133-135

🔑 Пре него што је Цариград освојен, Схоларије је био један од предводника православног отпора Фирентинској црквеној унији (1439), по којој је византијски цар Јован VIII признао примат папи како би добио помоћ у борби против Османлија.

❓ Какав је интерес имао Мехмед II када је поставио Генадија за патријарха?

► **Сл. 17. Османска сребрна чинија с натписом на грчком, коришћена за православни црквени обред (XVI век)**

Музеј Бенаки у Атени

III-6. Француски путник Пјер Лескалопје о манастиру Св. Саве у Србији (1574)

Двадесет првог [марта] дошли смо у Увац, турску варошицу. Одатле видесмо манастир Св. Саве, манастир српских монаха и калуђера. Они су обучени у црно, говоре словенски и живе по грчким обредима. Привели су нас да пољубимо једну велику кост руке св. Саве, чије, кажу, имају цело тело. Видели смо Јевреје и Турке како ову кост љубе с истим поштовањем као хришћани и дају више милостиње. Ови монаси плаћају султану изванредан харач. Наш чауш нам је рекао да је један зао Турчин, који је једног дана дошао по тај харач, учинио калуђерима неко насиље и пао мртав на манастирским вратима. Дали су нам да једемо чорбе с уљем и празилуком, мало рибе и црног хлеба.

Самарџић, стр. 135

❓ Како су православци исказивали своју побожност? Да ли је то нешто специфично за православце?

Зашто су и припадници других вера указивали поштовање српским православним реликвијама? (Ово је, наиме, место које као култно походе припадници свих религија.) Знаш ли за неке сличне примере из неког другог краја света или из друге епохе?

III-7. Павле Алепски о молдавским црквама (половина XVII века)

У Вашлују се налазе палате [некадашњег кнеза Стефана Великог], његово купатило, његови вртови, а уз то и велика и висока црква с куполама које се дижу високо у небо. Свуда око ове цркве су сводови и полукружни лукови, а на њиховој унутрашњости су слике и иконе светаца. Код врата, над нижим зидом, Страшни суд насликан је у злату и лапису лазули, потом Мојсије како изводи Ану и Кајафу и друге Јевреје пред нашег Бога. Те слике су ружне. После њих долазе другачије слике: то су слике Турака с белим турбанима на глави, великим разнобојним кадифеним огртачима, дугих рукава и с дугим жутиим веловима, потом њихових дервиша, а иза њих и међу њима су ђаволи што их прогоне и ругају им се. Сотона је сасвим напред, са шеширом на глави. Један од ђаволова му се изругује и збацује му шешир с главе. И тако је осликана читава унутрашњост цркве.

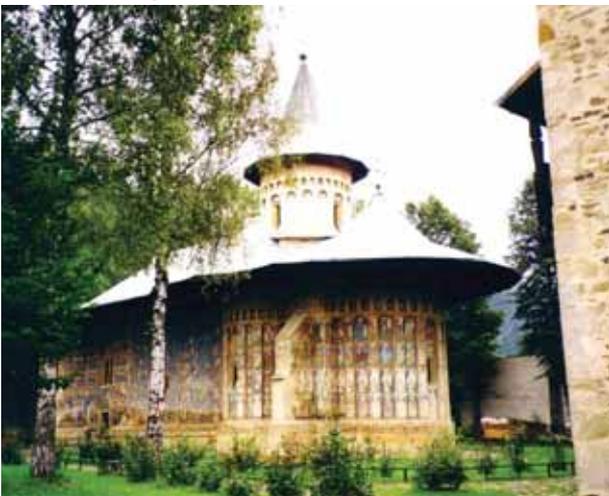
Архитектура је прелепа. На своду главне куполе је лик нашег господина Исуса Христа [...]. Испред црквене капије је велико звоно.

Цркве у овој земљи имају три дела: први је спољни, с вратима, и он је предвиђен за жене; други део одељен је зидом и вратима, и он је предвиђен за вернике; а трећи део, такође одељен зидом и вратима, предвиђен је за кнеза и његову пратњу.

Čălători, VI, стр. 29

❓ Какву су улогу у верском животу Молдаваца имале фреске с Турцима? Како је могуће да су такве слике постојале у једној вазалској држави Османског царства? Да ли то можемо тумачити као израз верске толерантности Османлија? Упореди хијерархијску структуру у унутрашњости молдавске цркве с описом муслиманске џамије у тексту III-2.

► **Сл. 18. Манастир Воронец у Молдавији (изграђен 1488, спољне фреске 1547–1550)**

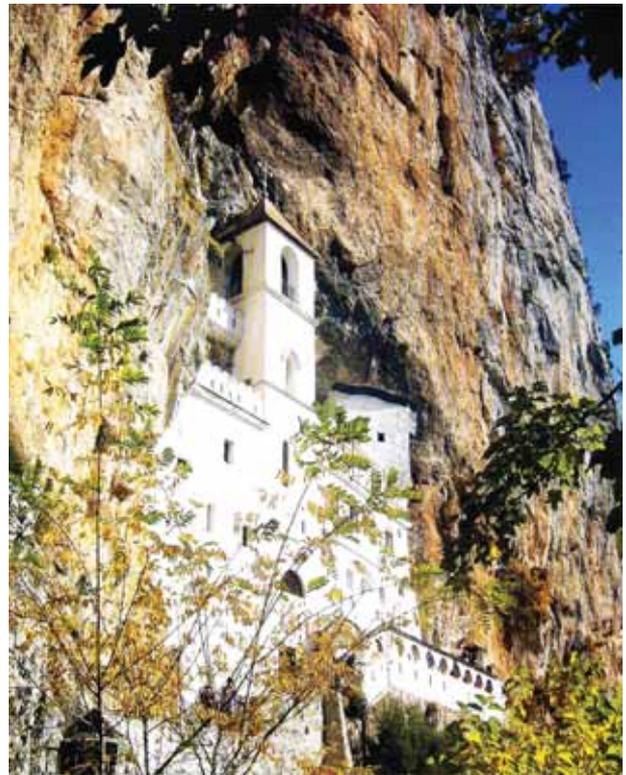
<http://www.users.cloud9.net/~romania/vor/Voronet.html>

► **Сл. 19. Тајна вечера – фреска из манастира Ставроникита, Света гора (1546)**

Koliopoulos-Chassiotis, стр. 169

► **Сл. 20. Манастир Острог у Црној Гори, 1650.**

Касалица, стр. 54.

Манастир Острог је око 1650. године подигао Василије Јовановић, херцеговачки митрополит (1610–1671). Постоји Горњи и Доњи манастир Острог. Горњи манастир, у природном удубљењу у стени, посебно је импресиван. У њему се налазе храмови Ваведења Богородице и Светог Крста. Манастирска светиња, ђивот Светог Василија, похрањена је у Храму Ваведења. Култ митрополита Василија вуче корене после његове смрти, када је проглашен за свеца. Манастир Острог је највеће ходочасничко место у Црној Гори, а поштују га и походе припадници свих вероисповести и грађани суседних земаља. Највећи број ходочасника је 12. маја, на Дан Светог Василија Острошког.

III-8. Козма Етолки позива хришћане да дају децу у школе

А ви, родитељи, дајте децу у хришћанску обуку, научите их да читају и пишу. Учините све што можете да оснујете школу, пронађете учитеља и платите га да вам подучава децу, јер велик је грех да их оставите следе код очију, неписмене; не трудите се само да им оставите блага и иметка да би после ваше смрти могли да једу и пију и да вас се сећају. Боље вам је да их оставите сиромашне и образоване него богате а неписмене.

Menounos, стр. 173

Козма Етолки (1714–1779) био је мисионар, нарочито активан у западној Грчкој и Албанији, али је имао и јаке везе са Светом гором. То што Козма инсистира на вези образовања и православне побожности типично је за почетке просветитељства у југоисточној Европи.

Да ли се слажеш с оним што Козма Етолки тврди, нарочито с оном последњом реченицом? Зашто Козма мисли да је образовање тако важно? Поразговарај с друговима о томе да ли су образовање и друштвени напредак повезани.

III-9. Кирил Пејчиновић о сукобима између сељана православне вере и њихових свештеника (1816)

Видим их по неким селима, бог да те сачува, веома је тешко! Не могу рећи ни да су хришћани ни да су неверници. Једу и пију на Велики петак и Суботу, уз часни пост [...], чине грехе, псују, туку се, а онда на Ускрс стану у ред да се причесте. А сиромаш свештеник, који се стара о осам села,

не зна куд би пре. Трчи од једног села до другог, а један иде за њим и носи му епитрахил и књигу.

Чак ми је и жао неких сиротих хришћана, јер морају да чекају свештеника све до поднева не би ли се причестили. И онда кажу, што ли свештеник касни, да није ово или да није оно. Неки кажу, дајте да га претучемо, па да више не касни. А неки, опет, који су мало имућнији (чорбације), кажу: „Ама не тако, ако га пребијемо, казниће нас, него боље да се сви овако окупимо, па да аги или паши однесемо овцу, па да тек онда пребијемо попа и избацимо га, па да нађемо неког другог, чак и ако живи подаље.“ А онда један још богаћији сељак (кмет) каже за тог другог попа: „Пусти, и тај наплаћује превише. Овај, додуше, касни, али макар узме мање, а и пева џабе или уме да чека паре годинама. А онај други дође по новац са Турцима ако му не платиш одмах.“ И тако један каже једно, други каже друго, [...] и сви псују на свештеника који је њихов духовни вођа, који их је крстио у име Светог тројства и који их је венчао и који ће их и сахранити, који им је родитељ и више од родитеља. Они не држе пост и хуле на свештеника, и чекају причешће до поднева. А ја грешни и недостојни Кирил, који сам грешнији од свих њих и који сам починио грех самим тим што њих оптужујем, тако сам ја, грешник, видео њих да тако говоре, видео то, па ми се није допало, и зато им рекох: „Зашто бисмо ми хришћани чекали до поднева? Зашто не бисмо просто наломили хлеба и налили вина на хлеб, уместо што чекамо свештеника?“ А они ће: „Оно што нам поп доноси није хлеб и вино већ Христова крв. Зато чекамо до поднева, јер смо чули од старијих да без тога не може да се живи.“ А ја им кажем: „Ко вам је то рекао, свештеник?“ А они на то: „Ма какви, он нам још ништа није рекао, ово није ни прешло преко његових усана. Он радије пође с нама на свадбу, на излет, на игранку, у лов,

на забаву, у пазар, али што се веронауке тиче, нит ми шта питамо нит он шта каже.“ И тако ја грешан схватих да је кривица на обе стране: да је до хришћана, што не питају свештеника, и да је до свештеника, што им не исприча нешто, онолико колико зна и уме. И видим да он не мари много за обавезу коју је преузео и која му је дата.

Одбрани, II, стр. 14-16

? Опиши верска осећања сељана у овом тексту. У шта они верују? У чему се њихова вера разликује од званичне?

Зашто је то тако? (Због сиромаштва, не-образованости, због тога што су добро поразмислили о питањима религије?)

Зашто сељани тако критикују свог попа? Да ли је такав њихов став оправдан или није? Покушај да образложиш и један и други одговор.

IIIв. Јевреји

III-10. Писмо Исака Царфатија, рабина из Једрена, упућено Јеврејима у средњој Европи (половина XV века)

Браћо моја и моји господари, пошто сам се помолио Богу да вам пода мира, желео бих да вам испричам под којим су околностима млади рабин Залман и његов дружбеник рабин Давид Коен дошли мени. Испричали су ми сву патњу, тежу од саме смрти, кроз коју су прошли и још увек пролазе браћа наша, синови Израилјеви који живе у Немачкој: уредбе донете против њих, мучеништво, протеривања каква се одвијају свакога дана и због којих они морају да лутају од земље до земље, од града до града, бескрајно, без иједног места које би их прихватило [...]

А кад су стигли овамо у Турску, земљу на коју се Божји гнев није обрушио свом тежином, и кад су видели мир, спокој и обиље какво влада овим земљама, и кад су видели да је удаљеност између Турске и Јерусалима мала и да се може прећи копненим путем, обузе их велика радост и рекоше: нема сумње, кад би Јевреји који живе у Немачкој знали макар за десетину благослова којима је Бог обасуо свој народ Израилјев настањен у овој земљи, нема тог снега ни те кише, ни тог дана ни те ноћи које би их спречиле да дођу овамо. И замолили су ме да пишем изгнаницима, Јеврејима настањеним у Немачкој, у градовима Швапске, Рајнске, Штајерске, Моравске и Угарске, и да им испричам како је пријатна ова земља. [...] А кад сам схватио да они то чине без икаквог личног интереса, одлучио сам да одговорим на њихове молбе, јер ја бих волео да дам Израилју прилику да добије оно што с правом заслужује...

Shaw, стр. 31-32

После велике епидемије куге половином XIV века, прогањање Јевреја интензивирало се не само у Немачкој него и у већем делу западне и средње Европе. У основу тих прогона леже верске предрасуде, економска конкуренција и друштвена сегрегација, па су многи Јевреји били принуђени да прибежиште потраже у безбеднијим и мање насељеним земљама, као у Пољској и Литванији и у Османском царству.

Да ли иједна земља на свету може бити тако савршена како је то описано у овом тексту? Да ли је живот у Османском царству овде истинито описан? Да ли је аутор текста можда прећутао неке битне мане? Зашто покушава да привуче Јевреје у Османско царство?

III-11. Елија Капсали о богатству Јевреја у Османском царству за време владавине Мехмеда II

У првој години владавине султана Мехмеда, турског цара [...], господ надахну царев дух [...], и глас се пронесе његовом царевином и проглас:

„Ово је реч Мехмеда, цара турског. Бог, господар небески, даде ми царство у овој земљи и наложи ми да побројим његове људе од семена Аврамовог, слуге његовог, синове Јакова одабране, и да им дам земљу од које ће живети и да им пружим сигурно уточиште. Нека сваки од њих са својим Богом дође у Цариград, седиште моје царевине, и нек седи под својом лозом и својом смоквом са својим златом и сребром, иметком и стоком, и нек се настани на овој земљи и нек тргује и нек постане део ње.“

Јевреји се сакупише издалека и изблиза, из свих градова Турске, свак дође из свог дома; заједница се скупила у хиљадама и десетинама хиљада, и Бог им поможе с небеса, а цар им даде добра имања и пуне куће. Јевреји се ту настанише са својим породицама и размножише се обилато [...]

Пошто су се Јевреји бојали Бога, он им даде богатство, те се тако на месту где су некада, за време византијског цара, постојале само две или три заједнице, Јевреји размножише и бројаше више од четрдесет заједница, и земља им не даде да се населе заједно, толико је велико било њихово богатство. Тора и богатство и част увећаше се међу заједницама. У заједницама они славише Господа, источника Израилјевог, починитеља великих чуда. Запеваше небесима и благосиљаше Господа, све слуге Господње што стоје у кући Господњој у вечерњи час.

Shaw, стр. 30-31

Очигледно је да Елији Капсалију, који пише у XVI веку а описује догађаје из друге половине XV, није толико стало до историјске тачности колико до наглашавања традиционалног јеврејског морала. Зато он у свом тексту често цитира места из Старог завета (на пример, из Књиге постања 13:6, 34:10, Изласка 1:7, 1:21, Псалама 68:27, 134:1 итд).

Какве је намере имао овај писац, шта је хтео да постигне овим текстом? Како је повезао две вере? Какву улогу Аврам има у исламу, а какву у јудаизму?

На основу чега бисмо могли закључити да је говор који Елија Капсали приписује Мехмеду II историјски нетачан?

III-12. Јеврејски месијанизам: случај Сабатаја Зевија (1666)

[...] прелазимо на следећу [годину, 1666], за коју ћемо вам испричати кратку причу Сабатаја Зевија, наводног јеврејског месију, који се најпре појавио у Смирни и тамо се издавао за њиховог месију, причао им о сјају њиховог долазећег царства, о снажној руци Божјој која ће их сакупити из свих крајева света. Он је био мешетарев син, рођен у Смирни, угледник који је течно говорио хебрејски и арапски, али како је прогнан због нереда у синагоги, лутао је неко време Грчком и дуже време проборавао у Јерусалиму, где је упознао извесног Натана, лукавог софисту, који се па прогласио за Сабатајевог пророка и дрско предсказао да ће се месија годину дана од 27 дана месеца кислева појавити пред Великим господарем⁵⁶ да припреми све

⁵⁶ Тако су Европљани звали османске султане, а то је у то време био Мехмед IV (1648–1687).

за његов долазак. Кад је стигао у Смирну и јавно се стао издавати за месију, сачинио је објаву свим народима јеврејским у то име. Но, [...] неки његови сународници супротставилише му се као уљезу, али он је само терао по своме и потом обзнанио да га је Бог позвао да походи Цариград, где ће највећи део његовог посла и бити обављен. Међутим, чим је стигао, везир⁵⁷ закључи да је најбоље да га баца у мрски затвор, одакле га је касније послао на Дарданеле; Јевреји из најудаљенијих крајева похрлише ка њему у великом броју, а он је имао довољно времена да осмисли свој нови метод и ритуал. Како су се Јевреји све више и више залуђивали њиме, и како је Велики господар у међувремену добијао разне вести о њиховом лудилу, он наложи да му се овај доведе, и рече да му неће поверовати док му овај не покаже неко чудо, па нека Сабатаја онда скину догола, и нека стане као мета његовим спретним стрелцима, па ако стреле не прободу његово тело, он ће онда поверовати да је Сабатај месија. Но како Сабатај одби да прође ово искушење, морао је да постане мухамеданац не би ли спасао живу главу. Но већина Јевреја одбијала је да поверује у то, него је тврдила да је то на земљи само Сабатајева сенка остала и да сад ходи седе главе и у мухамеданској одори, док су му се тело и душа винули у небо, те да сад тамо бораве док не дође време за остварење ових чуда; а кохамима⁵⁸ из Цариграда осудише ово веровање и наложише овима да се врате својој предачкој вери, како не би били изопштени.

Jones, II, стр. 175-176

❓ Који су били мотиви Сабатаја Зевија? Да ли је он стварно мислио да је месија? Шта мислиш о крају његове „каријере“, зашто је примио ислам? Зашто су Јевреји пошли за Сабатајем Зевијем? Да ли је такав покрет карактеристичан само за Јевреје? Знаш ли за неке сличне месијанске покрете и у твом народу? Шта мислиш о начину на који је султан поступио у случају Сабатаја Зевија? Шта је тиме хтео да постигне? И да ли је у томе успео?

► Сл. 21. Јеврејски лекар, француска гравира (1568)

Nicolay, стр. 182

⁵⁷ Фазил Ахмед-паша Ђуприлић, велики везир 1661–1676.

⁵⁸ Старији угледници јеврејске заједнице.

❓ Зашто је француски гравер и путник сматрао да треба да прикаже јеврејског лекара? Да ли су и друге етничке и верске групе у Османском царству имале своје лекаре? Да ли има неке везе између одежде јеврејског лекара и чињенице да су немуслимански били у подређеном положају, како нам то потврђују и текстови III-19 и III-20?

IIIг. Међусобни односи верских заједница и верска дискриминација

III-13. Верски дијалог током заточеништва Григорија Паламе (1354)

[Имам] започе речима да они [муслимани] признају све пророке, па тако и Христа, и четири књиге које је Бог послао,⁵⁹ а међу њима је и једно Христово јеванђеље. А за крај рече [...]: „а ви, зашто ви не признајете нашег пророка и зашто не верујете у његову књигу, кад је и њу Бог послао?“ Ја му на то одговорих: „И ви, као и ми, имате обичај [...] да без доказа не признајете и не прихватате ништа [...] За Христа, поред многих његових великих чуда, сведочи и сам Мојсије и други пророци; и он је једини, за читаву вечност, за ког чак и ви кажете да је реч Божја; и једини, за читаву вечност, ког је родила девица; и једини, за читаву вечност, који се вазнео на небо и остао бесмртан; и једини, за сву вечност, за ког се надамо да ће се вратити да суди живима и васкрслим мртвима – ја сад кажем само оно што и ви Турци признајете. Зато ми верујемо у Исуса и у његова јеванђеља. Али Мухамед, ми за њега не видимо да његови пророци сведоче о њему, он није

учинио ништа изванредно или вредно памћења што би нас навело на то да верујемо у њега. Зато ми не верујемо ни у њега ни у књигу која је његова. А имам беше погођен тим речима али узе да се брани: „У јеванђељима се помиње и Мухамед, ти си скратио његово сведочанство. Осим тога, он је пошао из источњачких даљина и дошао на запад као победник, као што видиш.“ [...]

„[...] Тачно је да је Мухамед, пошавши с Леванта, дошао на Понт као победник; али он је победио ратовима, мачем, пљачком, угњетавањем и убијањем; ништа од свега тога не долази од Бога, који је добар [...] Није ли Александар пошао са запада да би коначно покорио читав исток? И многи су други, у другим временима, кретали на походе и владали читавим светом. Али ником од њих ниједан народ није продао своју душу као што сте ви продали своју Мухамеду. И осим тога, [Мухамед је], иако је у исто време користио силу и налагао уживање, освојио само део света. А Христово учење, напротив, иако одбацује готово све сласти животне, закрилило је сав свет и владало међу онима који се против њега боре, и то без имало силе, а опет је увек побеђивало насиље које му се супротстављало, и та је победа поразила свет.“

На том месту ми други хришћани који су били ту, осетивши да Турке обузима бес, дадоше знак да прекинем свој говор. Но ја, да бих унео мало ведрине, рекох с благим осмејком: „Да се слажемо на речима, имали бисмо исту веру. Они који разумеју, разумеће и смисао оног што је овде речено.“ А један од њих на то рече: „Доћи ће време кад ћемо се сви слагати.“

Phillipidis-Braat, стр. 154-157, 160-161

⁵⁹ Петокњижје, Псалми, Нови завет и Куран.

Током времена које је провео у заточеништву (1354–1355), Григорије Палама (види објашњење уз текст I-6) водио је неколико теолошких расправа с муслиманима и Јеврејима, а међу њима су били Орханов нећак Исмаил и један учењак ког му је послао сам Орхан. У посланици својој браћи по вери у Солуну Григорије се присећа још једног разговора с једним имамом недалеко од Никеје. Иако је Палама непопустљив, он ипак помиње и неке аргументе које муслимани наводе против хришћанске вере и сведочи тако о комплексности верских односа на територијама које су Османлије освојиле.

Шта мислиш, зашто су османски Турци са својим заточеницима разговарали о верским питањима? Како ти изгледају аргументи наведени у овој расправи? Да ли би се њима могло објаснити то што је неки број људи примио ислам кад су Османлије покориле њихову земљу?

III-14. Заједнички живот различитих верских заједница у османским градовима (око 1600)

[Београд]

На обалама реке Саве постоје три циганске четврти [махале], а на обалама Дунава су три четврти у којима живе грчки неверници [Ромеји], као и Срби и Бугари. Тик уз тврђаву је и јеврејска четврт, а њени житељи припадају седморома караимским заједницама. Ту је и четврт у којој живе јерменски неверници, али Франака⁶⁰ и Угара нема, а нема ни њихових конзула. Остало су муслиманске четврти, тако да Мухамедови следбеници имају најбоље, најпространије и најпрозрачније делове

града, у његовим вишим или средњим деловима.

[...]

У Београду има двеста седамдесет⁶¹ џамија, али само се са султанове зове на молитву петком; а сад ћемо описати и везирске џамије и џамије домаћих велможа и угледника. [...]

[...] Цркава и манастира има девет, и тамо они упражњавају своју лажну веру. Ту су храмови грчки, јерменски, српски, бугарски и јеврејски, али нема кућа за идолопоклонство Франака или Угара.

[...]

[Сарајево]

Цркве. – Све цркве су мале, и немају звоно. Цркве српских и латинских хришћана у добром су стању, а и Франци и Грци одржавају своје обреде у њима. Постоји и једна јеврејска синагога.

Евлија Челебија, стр. 195-198

Упореди оно што Евлија Челебија каже о хришћанским црквама у Сарајеву с оним што Павле Алепски каже о молдавским црквама (текст III-7).

III-15. Односи између православаца, католика и лутеранаца у Бугарској и Влашкој (1581)

Ствари које је као закључак забележио папски нунције пошто је саслушао неке чињенице које му је неколико католичких трговаца саопштило о приликама у којима живе католици у Бугарској и Влашкој. Посета Силистри и Провадији, коју је наш владар одобрио писмима веома поштованог монсињора, [кардинала] од Кома од 11. марта 1581. Дана 5. децембра, представили су му се трговци из Дубровника [...] који

⁶⁰ Назив за све људе са запада Европе, и католике и протестанте.

⁶¹ Како је Евлија Челебија и иначе склон претеривању, овај број је сасвим сигурно превелик.

живе у месту на Дунаву званом Силистра, а које домаћи живаљ зове Деристор, два дана од Варне; земља се зове Добруџа, у стара времена звала се Мезија, а језик је бугарски или илирски. Њоме влада султан с друге стране реке, а пре поменуте земље је Влашка, турски вазал. Поменути Бугари су православци, имају своје цркве, свештенике и епископе. Кажу да католичких породица има свега десет, и све су Дубровчани. Они немају цркве нити ревносне свештенике, али су из Дубровника, заједно с овима што живе у Провадији, која је два дана удаљена од Силистре, довели човека званог отац Николо Година од Антиварија, човека велике учености; он овде служи шест месеци и има плату од сто талира⁶² годишње.

Питају да ли смеју да иду у православне цркве да се тамо моле и причешћују у свој својој усрдности; да ли смеју да се крсте код православног свештеника и да примају последњу причест у случају нужде, то јест ако дође мрети. Такође су питали да ли је исправно да се млади католик који је живео с младом правослашком и обећао јој да ће се оженити њоме и изродити децу с њом предомисли ако му је савест чиста. Такође су рекли да су с оне стране Дунава према Трансилванији наишли на многе немачке лутеранце у Влашкој који су увек били вољни да причају о вери и који деле бесплатне књиге о својој изопаченој вери [...] Силистра се налази на два дана од Провадије, и лежи на Дунаву. У њој има 1.500 хришћанских и незнабожачких кућа. Има осам католичких кућа, укупно 40 душа, све трговци из Дубровника, а у овом часу капелан им је брат Челестино, који има плату од 2.000 акчи годишње; они су добри хришћани [иако] немају цркве, већ Богу служе у једној соби. Обећано им је да ће смети да подигну кућицу која ће им служити као црква; немају другог Божјег службеника осим оног капелана, који овде

служи већ три године и сви о њему казују само добро; он служи шест месеци овде а других шест у Трговишту, у манастиру.

Călători, II, стр. 504

 Шта су католици у Бугарској и Влашкој питали папског нунција? О каквим конкретним проблемима сведоче та питања? Шта мислиш, шта им је нунције могао одговорити?

III-16. Фетва Ебус-сууда шиитима (половина XVI века)

Питање: Да ли је по Светом закону [шерияту] дозвољено борити се против следбеника Сафавида?⁶³ Да ли је онај ко их убија свети ратник и да ли је онај ко погине од њихове руке мученик?

Одговор: Јесте, то је велики свети рат и величанствено мучеништво.

Питање: Ако је дозвољено борити се против њих, да ли је то дозвољено само зато што су се они побунили и што су непријатељи [османског] султана над народом ислама, или зато што су потегли сабљу на војске ислама, или због нечег трећег?

Одговор: Они су и побуњеници и по много чему неверници.

Imber, стр. 86

 Ебус-сууд (око 1490–1574) био је учењак ког је султан Сулејман веома поштовао, и био је на положају шејх-ел-ислама, врховног поглавара и судије, готово три деценије. Његове пресуде (фетве) имале су великог утицаја на османско друштво.

 Шта нам ове пресуде откривају о границама муслиманске солидарности?

Упореди став Османлија према шиитима са ратовима који су се у XVI веку водили између католика и протестаната.

⁶² Велики сребрњаци из средње и западне Европе.

⁶³ Сафавидска династија владала је Персијом 1502–1736. и увела радикалну шиитску верзију ислама, која је током XVI века била изузетно популарна међу османским поданицима у Анадолији.

III-17. Царска наредба о забрани „франачког“ прозелитизма међу Јерменима у источној Анадолији (1722)

Јерменски патријарх Цариграда и провинција звани Јован поднео је молбу мојој царској палати да издам наредбу којом ће се спречити јерес франачког обреда, честа међу Јерменима у Ерзуруму, Дијарбекиру и Токату. Ствари се полако сређују, али су се неки франачки свештеници, прерушени у лекаре или већ нешто слично, настанили тамо и повезали се с богатим и угледним људима. Не слутећи ништа зло, угледници им повероваше да су лекари и стадоше да им помажу у свим њиховим намерама. Како патријарх каже, франачки свештеници тако непрестано изазивају мештане Јермене и изопачују их не би ли се ови прихватили франачког обреда. Он моли да се Францима забрани боравак на тим местима, било да се издају за лекаре било за нешто друго. А и несретне поданике треба заштитити од њихових провокација и оставити их на миру. Зато се овај царски ферман издаје у складу с овом молбом.

BOA, CA 3126

? Шта мислиш о томе што су и јерменски патријарх Јован и султан све западњаке називали Францима, без обзира на то што „јерес франачког обреда“ у ствари покрива веома различите вероисповести?

III-18. Османске власти у Босни пресуђују у спору између православаца и католика (1760)

Пошто смо зрело размотрили [ову] овако тешку ствар, напослетку смо преко посредника најавили свој долазак ћехаји-бегу [пашином заменику]. Он је допустио да дођемо к њему, па је декан с новоизабраним фојничким гвардијаном пошао до њега. Од њега је, међу осталим, морао чути ове задње ријечи: „Ако хоћете да

добијете парницу, најприје саспите двадесет кеса новца у државну благајну“ (то износи око двије хиљаде и шест стотина венецијанских златника). [...]

Видјели смо, дакле, да ће наша ствар безувјетно пропасти ако не даднемо овај претјерани износ новца. [...]

Стога смо се – прије суочења с нашим противницима на суду – састали с пашом и ћехајом. Обећали смо им – због такве и толико потребне обране – дати све оно без чега се они ни у којем случају нису хтјели смирити и заштитити нашу ствар. С друге стране, грчки⁶⁴ су достојанственици нудили том истом паши голем износ, заиста већи него што је био наш, да би им пресудио према одредбама [датим] у њиховом ферману. Будући да нисмо имали новаца, дали смо умјесто њих писмено јамство државној ризници и потписали се да дугујемо толико новца. [...]

Најприје је, дакле, судија прочитао повељу противника и размотрио у њој клаузуле и њезину бит. Затражили су затим и наше повластице, па су и њих исто тако прочитали, а на властито хатишериф с Милодражева (близу Фојнице), који је фратрима дат још кад су Турци освајали Босну. Затим су сравнили и испоредили клаузуле и бит докумената или царских повеља. Иза тога је [судија] упитао метрополита – шта он заправо тражи овом парницом. Он је одговорио: „Тражим од ових фратара да ме слушају и да ми се покоравују у свему што прописују и наређују повеље које је добростиво издао наш узвишени султан и које сте сада прочитали.“ Затим је исти судија упитао нашу странку: „Шта ви наводите као разлог да се не покоравате овоме што ваши противници од вас траже?“ – На тај упит одговорио је декан: „Има већ скоро триста година откако је узвишени султан Мехмед-хан покорио Босну, а ми с Грцима нисмо имали ништа заједничког, будући да су они једног а ми другог обреда, као што се то јасно разабире из овог хатишерифа и других исправа и повеља које су нам узвишени султани доброхотно подијелили.“ [...]

Кад је кадија то чуо, одмах је изрекао ову пресуду: „Патријарх и метрополит немају

⁶⁴ Овде у значењу православни.

никаква права над вама фратрима или над световњацима римокатолицима. Они од вас не могу и не смију захтијевати никаква новчаног намета, нити било чега другог, јер ферман не може бити изнад хатишерифа.“ [...] И тако се завршило ово суђење, с којег је метрополит (Бог је тако хтио) отишао посрамљен. *Није, брате, посла код Турака без јаспри [новца]!*

Бенић, стр. 187-190

? Упореди овај текст с претходним текстом о „јереси франачког обреда“: у оба случаја османске власти једва да су биле свесне разлика међу хришћанским вероисповестима. Да ли су исто тако једва правиле разлику и међу различитим верским струјама унутар ислама? (Исто се питање може поставити и о ставу хришћанских власти према разликама унутар ислама.)

Какви су односи владали међу двома хришћанским црквама у Босни? Кога су оне више поштовале, османске власти или „сродне“ хришћанске цркве?

Шта аутор овог текста приговара османским властима, а шта православној цркви?

III-19. Царске одредбе за немуслимане (1631)

У складу са светим законом [шеријатом] и земаљским законом, хришћани [кафир] морају бити препознатљиви по одећи и спољном изгледу као потчињени. Не смеју да јашу коње, да носе одећу од свиле и сатена или да носе крзна и шубаре. Њихове жене не смеју да носе одећу сличну оној коју носе муслиманке нити да стављају јашмаке⁶⁵ од персијског платна. Међутим, од неког времена, овај се закон није поштовао, па су хришћани и Јевреји, уз дозволу судија, почели да излазе одевени у раскошну и скупу одећу.

А што се њихових жена тиче, оне нису узмицале с плочника да би се склониле пред муслиманкама кад би их среле на тржници. У целини узев, и мушарци и жене носе далеко бољу одећу него муслимани, из чега се види да они себе уопште не сматрају потчињенима. Стога је од изузетно велике важности да се ове наредбе објаве још једном и да се спроведу.

Георгиева, Цанев, стр. 121

? Зашто су немуслимане подвргнути тако строгим правилима? И зашто су се хришћани оглушавали о њих? Шта мислиш, да ли се тако строге одредбе уопште могу спровести до краја у верски мешовитој средини?

III-20. Погубљење непрописно одевеног православца (1785/1789)

Исто тако, поменутог месеца [мухарема], 21. дана, кад је наш величанствени господар [султан Абдулхамид I] путовао прерушен, он је угледао једног Грка неверника. Грк је на себи имао жуте ципеле, кафтан цветног дезена, дуг огртач и капут опшивен крзном, као и шал. [Султан] на то позва џелата. Грка је требало обесити, али султан онда нареди да му се одруби глава.

Taylesanizade, стр. 419

? Упореди текстове III-19 и III-20. Какве су то злочине починили погубљени Грци?

III-21. Царска наредба о цркви у Станимаки, код Пловдива, изграђеној без дозволе (1624)

Намесник вакуфског села Станимаке обавештава нас у свом писму да су хришћани у том селу подигли велику нову цркву, украсили је мермером и другим драгоценостима, а против Светог закона.

Намесник је покушао да удовољи притуж-

⁶⁵ Јашмак је танки вео којим муслиманске жене покривају главу, лице до очију и груди.

бама муслимана, али није успео, па зато сада тражи царску наредбу којом би се наложило рушење поменуте цркве, пошто ће само рушење задовољити верске прописе који владају у овој земљи.

Примивши то, ја наређујем да испитате случај и постарате се за то да се новоизграђена црква заиста поруши, ако заиста јесте нова а не нека која већ постоји дуго. Такође вам наређујем да не дозволите никакав протест и никакву непослушност против Светог закона и моје султанске наредбе.

Георгиева, Цанев, стр. 120-121

❓ Које је аргументе власт користила да би оправдала рушење цркве у Станимаки?

III-22. Нетолерантност хришћана према људима који живе у браку с особом друге вере (Кипар, 1636)

Милу, син Андонија из села Челије у Тузланској нахији, каже: Досад сам, као и моји преци, и ја припадао хришћанској групи [милету]. Нисам постао муслиман. Ја сам неверник [кафир]. Кад сам желео да обавим наш лажни обред у цркви, монаси, који су нам уједно били и свештеници, спречили су ме да уђем рекавши: „Ти си се оженио муслиманком.“ И кад нестанем, вероватно ме неће сахранити по неверничком обреду. Желим потврду на којој ће се видети да сам неверник.

Jennings 1993, стр. 142

❓ Зашто је хришћански монах спречио Милуа да уђе у цркву и зашто је одбио да га причести?

Шта мислиш, шта су могли бити разлози томе? Да ли су они оправдани? Имај у виду да, према муслиманском закону, муслиманке нису смеле да се удају за немуслимане, док православни канон забрањује причест особи православне вере која ступи у брак с особом друге вере.

III-23. Одредбе о верском животу у Трансилванији (1653)

[Део I, одељак I]

Чл. 2. Четири су званичне вере, према правовањаним уредбама земље, и оне ће одсад увек бити званичне... ове званичне религије јесу следеће: реформистичка евангелистичка (у обичном језику звана и калвинистичка), лутеранска или августовска, римокатоличка, унитаристичка или антиринитаристичка, и њима се одсад гарантује слободно исповедање њихове вере на местима предвиђеним за то, а у складу са законима земље.

Чл. 3. Поред четири званичне религије, у питањима вере и религије ниједна особа, без обзира на друштвени положај, и ниједна група људи не сме да мења ишта или да уводи поделе, јер ће у противном бити проглашени неверницима [...]

Чл. 4. Јудаизам, почев од древних времена, не само што није спадао у четири званичне вере него је, напротив, био забрањен законом земље, уз претњу озбиљном казном, а у та времена они који су се дрзнули да се оглуше о закон па су проглашени кривима кажњавани су у складу са законима; овим се прописује да ће се за овај преступ кажњавати до века, баш као и раније [...]

Чл. 8. Одлучено је да нико не сме силом да натера заједницу, слуге, своје укућане или било кога над којим има власт да пређе у његову веру, било насиљем, било претњом насиља, нити ће земљопоседник друге вере смети да запоседне село или градску цркву, да доведе или наметне свештенике друге вере или да дозволи свештеницима своје вере да држе своје богослужење, и то ни у једној прилици; казна за то износиће 200 флорина⁶⁶ [...]

[Одељак VIII]

Чл. 1. [...] Народ Влашке није пописан у овој земљи, нити међу повлашћеним сталежима нити међу верама. Они који нису наведени под званичним верама [...] биће толерисани [...] за добробит земље.

Constituțiile, стр. 47, 49, 50, 58

⁶⁶ Флорин је испрва био златник који је краљевина Угарска ковала по угледу на фирентински новац. Међутим, у овом тексту не помиње се конкретно тај златник већ уобичајена монета краљевине Угарске и кнежевине Трансилваније у то време.

Constitutiones Approbatae, уставне одредбе, донео је Дијет (скупштина) кнежевине Трансилваније током владавине Ђерђа Ракоција II (1648–1660), и њима су у ствари систематизовани прописи који су у Трансилванији доношени од XVI века, понекад и раније. Имају у виду да дискриминација није погађала само мањине, него и православне Влахе, који су у кнежевини Трансилванији чинили већину. Члан 4 не односи се на Јевреје већ на једну малу „пројеврејску“ групу, суботаре, који су се одвојили од званично признате Унијатске цркве.

Да ли су сви житељи Трансилваније уживали једнаку слободу вероисповести? Наведи аргументе који говоре у прилог верским одредбама у Трансилванији XVII века и аргументе против њих.

III-24. Закључак бискупског синода у Стону, крај Дубровника, уперен против Јевреја (1685)

Ђавољи удови, они што су распели Христа, непријатељи кршћанског имена, отимачи, залуђивачи, они што попут гујаљутица сишу уљуђену човјечју крв, почели су се пред коју годину јатити у овој бискупији. Смјерно се молим божјој праведности нека их из небеских облака, у облику праведног сунца, потпуно уништи. Колико је до нас, налажемо свима који подлијежу нашој бризи нека се под пријетњом казне изопћења [...] не усуде са Жидовима дијелити стан у кућама гдје живе, нити преноћити, нити служити им у кући, без нашег писменог допуштења. Клоните се, синови моји, и самог разговора с њима, осим при тргованју и стварима које се не дају избјећи. Знајте да су они непријатељи Крстова крижа, а ви, јер сте удови Крстови, одбијајте од себе удове ђавла.

Stulli, стр. 31

Шта су заправо оптужбе против Јевреја наведене у овом тексту? Каква су ограничења бискупи покушали да наметну Јеврејима?

III-25. Привилегије за једног Јеврејина у Дубровнику (1735)

[...] како Симон син Витала Витали јест прави и истински подложник ове Републике, и зато му је допуштена сва привилегија и милост које уживају ини наши подложници, и жудећи ми [желимо] да је удионик од свијех онијех милости које уживају наши подложници у којој ма драго страни свијета.

Stulli, стр. 41

Упореди ове привилегије с текстом III-24. Како то да у ставовима ових двеју власти постоје тако драстичне разлике?

III-26. Мучеништво св. Киране у Солуну (1751)

То би јаничари радили дању. А ноћу би је стражар обесио испод пазуха, иако су јој руке већ биле у ланцима. Узео би штап који би му се нашао при руци и тукао је немилосрдно све док се не би уморио, а онда би је оставио да виси по зими, пошто је тад била зима. Један је хришћанин то видео, па би сачекао прави час, и кад би видео да је стражара прошао гнев, пришао би му и замолио за дозволу да је спусте. А светица је била тако стрпљива, тако спокојна и тиха да се чинило да не пати она него неко други, и сав њен дух и њена свест били су на небу. Било је у затвору и других хришћана, и Јевреја и неколико Туркиња, заточених због нечасних радњи. И они су оптуживали стражара да је немилосрдан, да се не боји Бога кад тако мучи жену која му ништа на-

жао није учинила. А тај хришћанин само је непрестано подсећао стражара на Божји суд (пошто се није нимало устезао пред њим) [...] Говорио је то све не би ли га умирио и спречио га да злоставља светицу онако. Али Сотона је стражару дао срце од камена, и колико год га ови преклињали, он ју је само још више мучио. Јаничари који су је мучили више пута су хтели да је натерају да једе како не би умрла. Понекад би јој дали грожђице, понекад датуле. Али светица је одбијала да једе, па су они покушали да јој отворе уста силом, али нису успели.

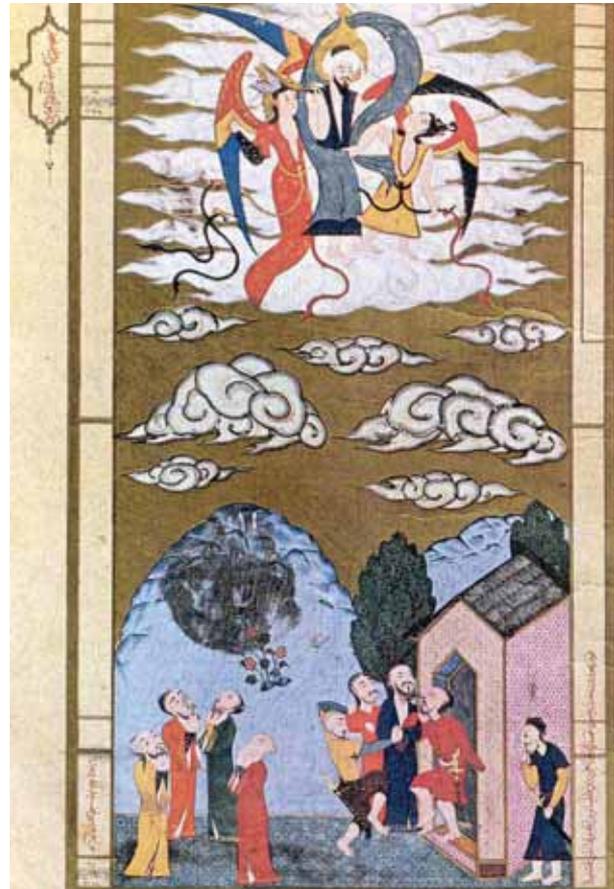
Synaxaristis, стр. 336-337

Кирана, девојка из села Авусоке, недалеко од Солуна, опирала се османском јаничару који је хтео да је заведе. Како би је сломио, јаничар ју је заточио и мучио. Одлучивши се на гладовање, Кирана је умрла у солунском затвору 28. фебруара.

? Да ли је Кирана, будући хришћанка, била у горем положају него што би то била муслиманка која се опире јаничару? Шта мислиш, зашто су други заточеници хтели да помогну Кирани? Да ли су верске разлике ту биле икаква сметња? Знаш ли и за друге примере људске солидарности која се не обазире на верске разлике? Зашто је Кирана одлучила да гладује?

? **Општа питања за одељак III-г.** Прокоментариши ову специфичну мешавину верске толеранције и верске дискриминације на почетку новог века. Упореди ситуацију у Османском царству, у Трансилванији и у Дубровнику. Да ли се она и како разликује од ситуације у данашње време?

► **Сл. 22. Вазнесење Христово, османска минијатура (1583)**

Nicolay, стр. 182

? Како је Исус представљен на овој османској минијатури? Зашто? Да ли си видео/видела неке друге слике с Христовим вазнесењем? Упореди их.